

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

ЯЦЕЙКО Марія Григорівна

УДК 141.2:321.7:37.013.73

**ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті вищої освіти Академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Скотний Валерій Григорович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Карась Анатолій Феодосійович,
Львівський національний університет імені Івана
Франка,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук
Кострюков Сергій Володимирович,
Національний гірничий університет,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться „03” квітня 2009 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „03” березня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Демократизація як тенденція розвитку суспільства у ХХІ столітті поступово охоплює всі сфери суспільного та індивідуального життя особистості, змінює його стиль і ритм, потребуючи водночас впровадження нових підходів до підготовки та виховання здатності індивіда (і соціальних груп) до життя й творення у демократичному середовищі. Особлива роль у цьому відводиться системі освіти. Підготувати людину демократичного мислення і дії може тільки система, демократизм організації та управління якою відповідає найбільш високим показникам сучасності. Демократизація освіти, отже, постає завданням, без розв'язання якого про реальний процес модернізації освіти не може бути й мови.

У широкому розумінні слова, „демократія” означає не що інше, як „влада народу”, „народовладдя”; у вузькому – як організація тих чи інших процесів на засадах свободи волевиявлення і участі в них конкретних індивідів, як толерантне управління цим процесом з урахуванням можливих моделей його розвитку та суперечностей. У нашому дослідженні поняття демократії вживається у поєднанні цих розумінь, водночас із більшою мірою акцентування на другому змісті поняття.

Довгий час, практично за весь період існування України у складі СРСР, про демократизм освіти, який ніби домінував у системі її організації, можна говорити лише умовно. І це зрозуміло. В тоталітарному суспільстві демократизм може існувати лише як гасло, своєрідна ширма, яка приховує реальність авторитаризму. Економіка і політика, культура і, навіть, мораль розвивалися у ті часи в цілковитій залежності від домінуючої ідеології. Не є винятком і сфера освіти. У ній панував „демократизм карикатурний”, – вільномислення, творчість, власно сконструйовані нововведення у навчальний процес не тільки не заохочувалися, а й жорстко каралися. Десятки, сотні, тисячі викладачів змушені були мімікрувати; ті ж, хто виявив непокору чи вільнодумство, як правило, піддавалися гонінню, цькуванню як професійно нездатні жорстким репресіям. Як і партійно-політична система, освіта в колишньому СРСР базувалася на принципі так званого „демократичного централізму”. Виконання рішень, „спущених згори”, навіть, якщо вони спотворювали навчально-виховний процес, вважалося у ній законом, що не підлягає будь-якому обговоренню. І хоча в системі освіти були особистості, які намагалися навчати жити і творити наперекір системі, загальним правилом її існування було упокорення, виконання, а часто – й неприховане блазнювання. Проголошення незалежності України цю ганебну традицію розірвало. Реальний демократизм, що відроджувався у суспільстві, поступово проникав і в освіту. Нині, в результаті низки цілеспрямованих акцій Міністерства освіти і науки України, загальної зрілості суспільства, ознайомлення зі світовим досвідом і розширеним контактам зі світовою освітянською спільнотою, демократизація освіти стає не просто одним із напрямів її оновлення, а й самою сутністю цього процесу, його закономірністю. Вивчення демократичних перетворень в системі освіти належить до найбільш гострих у теоретичному і затребуваних у практичному сенсі проблем сучасної соціально-філософської теорії.

Актуальність дослідження демократизації у системі освіти посилює й глобалізація. У широкому розумінні її можна розглядати як універсалізацію систем відповідно до новітніх європейського і світового досвіду. За компетентними висновками вчених, глобалізація, характерними ознаками якої є революція у галузі інформатики та телекомунікації, використання міжнародного розподілу праці, виробничої кооперації, зокрема, щодо використання ресурсів, взаємозв'язок і взаємна залежність держав, націй та народів, регіонів і континентів, розвиток міжнародного співробітництва тощо, формує нові можливості для загального розвитку. Для системи освіти глобалізація означає інтенсивний обмін світовим досвідом і його впровадження, розвиток на цій основі творчої активності педагога, демократизації організації та управління навчально-виховним процесом відповідно до найбільш досконалих зразків. З іншого боку, процес глобалізації несе з собою й інші тенденції: він підневільно утримує в собі можливість якщо й не руйнації, то принаймні, обмеження (шляхом уніфікації) розвитку національних систем, врахування національних інтересів. Останнє безпосередньо торкається освіти. Тому вивчення цієї проблематики, особливо з точки зору співвідношення освітніх національних традицій та інновацій, є проблемою, що потребує безпосередньої дослідницької уваги.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Дослідженню тематики, що аналізується в дисертації, присвячена значна кількість наукових та методичних публікацій. Умовно їх можна розмежувати у два відносно самостійні напрями. Перший з них стосується змісту висхідного й опорного поняття „демократія”. Кількість праць, присвячених цій проблемі, а вона аналізується від часів античних філософів Платона, Демокріта й Арістотеля, мабуть, перевершує декілька тисяч найменувань. Узагальнено ці дослідження відображені у роботах А. де Токвіля, Й.Шумпетера, У.Ростоу, Р.Даля, Ч.Ліндбола, Х.Аренд, К.Поппера, низки інших зарубіжних дослідників. У російсько-українській політологічній літературі до цього напрямку можна віднести роботи В.Бабкіна, О.Бабкіної, П.Новгородцева, В.Горбатенка, М.Обушного, Ю.Шемшученка, П.Шляхтуна та ін.

Другий напрям торкається специфіки розгортання процесів демократизації у такій сфері суспільної діяльності, як освіта. Помітними, змістовними й корисними є роботи вітчизняних дослідників, зокрема, В.Андрущенко, І.Бойченка, В.Вікторова, В.Журавського, І.Зязюна, В.Кременя, М.Михальченка, І.Надольного, В.Огнев'юка, В.Пазенка, Т.Розової, В.Скотного та ін.

Водночас існує низка проблем, які не мають достатнього висвітлення. До них, зокрема, належать аналіз демократизації як закономірності модернізації сучасної освіти, особливо в контексті інтеграції освіти України в міжнародний європейський контекст. Потребують більш глибокого обґрунтування й такі проблеми, як аналіз об'єктивних та суб'єктивних факторів, що обумовлюють потребу в демократизації освіти (глобалізація, зростання громадянської активності особистості, розширення і поглиблення міжнародних контактів та домовленостей, прозорість світових процесів тощо); сутність демократизації освіти в залученні до розв'язання її основних проблем якомога ширшого кола громадськості; суб'єктивні відхилення від демократичних перетворень в освіті та засоби їх уникнення; основні напрями

демократизації сучасної освіти; демократизація управління життєдіяльністю навчального закладу та її організації; академічна мобільність викладачів і студентів; технології вибору студентами навчальних курсів та спецкурсів; переваги і недоліки кредитно-модульної системи організації навчального процесу; лібералізація навчальних програм та державних стандартів; творча активність викладача й студента; проблема часткової (або повної) автономії університетів; організаційний і управлінський аспекти демократизації освіти. Враховуючи актуальність цих проблем, а також їх недостатньо повну розкритість у наявній літературі, автор обрав означену тему предметом безпосереднього теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою колективної теми відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України „Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів” (ПК № 0106U002009). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту вищої освіти АПН України (протокол № 7 від 31 жовтня 2005 р).

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі особливостей розгортання демократичних процесів у системі освіти, аналізі їх впливу на модернізаційні процеси, що в ній відбуваються.

Для досягнення цієї мети передбачається розв'язання таких **завдань**:

- дослідити зміст понять „модернізація освіти”, „демократизація освіти”;
- проаналізувати основні напрями модернізації освіти;
- здійснити аналіз організаційного та управлінського аспектів демократизації освіти в контексті процесів глобалізації;
- узагальнити досвід та тенденції розвитку демократичних процесів у провідних університетах України;
- визначити роль процесу демократизації у системі чинників модернізації освіти.

Об'єктом дослідження є модернізація сучасної освіти; **предметом** – місце і роль у цьому процесі такого чинника, як демократизація.

Методологічну базу дослідження становить діалектичний підхід, що спирається на принципи об'єктивності й цілісності, системності та розвитку, історизму і практики; базується на різноманітних методах, зокрема, аналізу, синтезу, індукції та дедукції. У дослідженнях застосовується також компаративний метод, що ґрунтується на порівняльному аналізі вітчизняних та зарубіжних концепцій модернізації і демократизації освіти.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що в дисертації практично *вперше* розглядається єдність двох процесів, що розгортаються в освіті – демократизації і модернізації, їх взаємовплив і взаємозалежність. Автором сформульовані висновки, що мають наукову новизну і виносяться на захист:

- *визначено*, що „модернізація освіти” є закономірним процесом оновлення національної системи освіти відповідно до апробованих практикою здобутків у цій галузі провідними країнами світу; у змістовому розумінні модернізація означає „оновлення”, „осучаснення”, „узгодження з вимогами часу”; цей процес має

розгортатися на основі таких принципів, як спадкоємність, системність, толерантність, інноваційність, порівняння із зарубіжним досвідом тощо;

- *доведено*, що основні напрями (складові) модернізації освіти в Україні зумовлені Болонськими деклараціями, головними вимогами яких є науковий супровід навчального процесу; забезпечення рівного доступу до якісної освіти; вдосконалення нормативно-правового поля освіти; впровадження кредитно-модульної системи навчання, інформаційних технологій та новітніх мовних стратегій; академічна мобільність і т. ін.;

- *обґрунтовано*, що провідну роль у системі чинників модернізації освіти відіграє такий процес, як її (освіти) демократизація; здійснено аналіз об'єктивних та суб'єктивних факторів, що зумовлюють потребу в демократизації освіти (глобалізація, зростання громадянської активності особистості, розширення та поглиблення міжнародних контактів і домовленостей, прозорість світових процесів тощо); визначено сутність демократизації освіти в залученні до розв'язання її основних проблем якомога ширшого кола громадськості; проаналізовані суб'єктивні відхилення від демократичних перетворень в освіті та засоби їх уникнення;

- *визначені* основні напрями демократизації освіти, реалізація яких сприяє її модернізації; до них належать: демократизація управління життєдіяльністю навчального закладу та її організації; розширення та поглиблення академічної мобільності викладачів і студентів; розширення можливостей вибору студентами навчальних курсів й спецкурсів; упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу; лібералізація навчальних програм і державних стандартів; поглиблення творчої активності викладача й студента; утвердження практики часткової (або повної) автономії університетів тощо;

- *проаналізовані* організаційний та управлінський аспекти демократизації освіти, зокрема, сенс і значення впровадження державно-громадського управління навчальним закладом освіти; розширення повноважень громадських (наглядових) рад університетів, студентського самоуправління, інших громадських організацій;

- *проведено* узагальнення досвіду розвитку демократичних процесів у провідних університетах України; визначені їх політичні та моральні аспекти; доведено, що в його основі має лежати постійне підвищення культурного рівня, толерантності та самосвідомості всіх учасників навчально-виховного процесу.

Теоретичне значення дослідження полягає в аналізі сутності та структури процесу демократизації як закономірності модернізації освіти в сучасних умовах; на основі узагальнення теоретичної літератури і практичного досвіду вибудована ієрархія напрямів демократизації освіти, їх взаємодія.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що її основні висновки можуть слугувати рекомендаціями для вдосконалення організації та управління навчально-виховними процесами в сучасному університеті, інших закладах освіти, в системі освіти загалом. Головні висновки дослідження можуть бути використані при читанні курсів з філософії освіти, політології, філософії та культурології. На основі викладеного в дисертації матеріалу може бути підготовлений самостійний спеціальний курс з проблем демократизації освіти для студентів різних спеціальностей.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на засіданні відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України, а також у виступах на Міжнародних і Всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах: „Сучасний стан і тенденції розвитку вищої освіти в Україні: філософські аспекти” (Івано-Франківськ, 2006); „Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі” (Київ, 2006); „Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи” (Івано-Франківськ, 2006); „Духовна спадщина Лівобережної України: соціально-філософський зміст природи суспільства, релігії та освіти” (Київ, 2007), Другі Міжнародні Драгомановські читання (Київ, 2006); Треті юридичні читання (Київ, 2007), „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” (Київ-Рівне, 2007).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 6 наукових працях, з них 5 – у провідних фахових виданнях ВАК України з філософських наук.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (207 позицій). Загальний обсяг дисертації – 192 сторінки, основна частина дисертації – 167 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається стан наукової розробленості проблеми, з'ясовується зв'язок дослідження з науковими програмами, темами, розкриваються об'єкт, предмет, мета і завдання, методи дослідження, формулюється наукова новизна одержаних результатів, встановлюється практичне значення, наводяться відомості про апробацію й публікації результатів наукового дослідження.

У першому розділі – **„ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА НАПРЯМИ”** – проаналізовано понятійний апарат і уточнено базові поняття, покладені в основу дослідження. Розглядаються методологічні підходи, напрями вивчення проблем демократизації освіти як закономірності модернізації у контексті глобалізації.

У підрозділі 1.1. **„Сутність трансформаційних процесів у сучасній освіті”** обґрунтовується процес модернізації освіти як одна зі складових загального процесу соціально-економічного реформування України. Сьогодні вже не викликає сумнівів, що різні суспільства, народи, держави стають взаємозалежними у своєму політичному, економічному, культурному існуванні. Цю взаємозалежність і називають глобалізацією. Українське суспільство також включене у вир трансформаційних перетворень глобалізації. Тому входження України до Болонського процесу та пов'язану з цим радикальну модернізацію освіти слід розглядати як відповідь на об'єктивний виклик сучасної трансформації людства.

У підрозділі 1.2. **„Роль освіти в процесі соціалізації людини”** здійснюється аналіз феномену соціалізації людини в суспільстві. Процес соціалізації людини має

свої особливості, він формується під впливом великої кількості факторів, які різняться за походженням, складністю, ступенем і спрямованістю впливу на цей процес. До важливих факторів соціалізації відносять статусно-рольову визначеність, що впливає на орієнтацію молодшої людини в соціальному просторі. Педагогічний процес, регламентований навчальними планами та програмами, можна вважати відносно стабілізуючим фактором соціальної адаптації лише як тимчасовий, що усвідомлюється і самими студентами. Динамізм соціальної ситуації, посилений станом трансформування суспільства, нав'язує залежність поведінки, установок, стратегій молодих людей від наявного життєвого ресурсу, насамперед від соціально-економічного статусу особи. Що вищим є соціально-економічний статус індивіда, то більш адаптивна стратегія соціалізації, а отже, молода людина, яка не має життєвого досвіду збереження відчуття власної самодостатності, потрапляє у пряму залежність від соціального статусу батьків, родинних зв'язків, принципово перетворюється на об'єкт, а не суб'єкт соціалізації.

Розглядаючи вищий навчальний заклад як місце активної соціалізації молоді, треба враховувати, що негативне ставлення до навчального процесу, яке подекуди трапляється навіть серед студентів, здебільшого може виникати з причини побудови педагогом своєї дидактики переважно за допомогою морального насильства, яке не передбачає творчої активності, ігнорує їх особистісність, створює напруженість та стресовість в аудиторії. Тим самим молода людина потрапляє в ситуацію, коли відсутня можливість проявити себе і свою неповторність. Тому поширеним засобом досягнення визнання серед однолітків, пошуком очікуваного соціального статусу стає девіантність і асоціальність. Суперечність між особистістю студента і педагога, між власними цінностями та можливостями їх реалізувати в університетському середовищі, стає джерелом аморальних вчинків. Отже, від рівня професіоналізму, активної педагогічної позиції і стилю творчої діяльності викладачів багато у чому залежить процес соціальної адаптації молодих людей у вищому навчальному закладі, закріплення соціально важливих норм поведінки, інтелігентності, життєвої орієнтації молоді, яка навчається.

Враховуючи стрімке наростання інформаційних "потоків", у сучасному світі зростає необхідність удосконалювати не тільки засоби навчання, а й природний інтелект. У зв'язку з цим окремі автори (А.Тягло, Т.Воропай, В.Горський) у центр нового освітянського підходу ставлять формування критичного мислення. Критичне мислення при цьому розуміється як активність розуму, спрямована на виправлення своїх помилок, постійне враховування можливих ризиків своєї активності. Тому критичне мислення та освіта, що орієнтується на його формування, повинні бути поставлені в контекст розвитку суспільства, об'єктивних трансформаційних процесів.

У другому розділі – **„ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ”** – йдеться про демократизацію освіти та її головні напрями в контексті глобалізаційних процесів.

У підрозділі 2.1. **„Поняття демократизації та його застосування до процесів, що відбуваються в освіті”** з'ясовані об'єктивні фактори, що зумовлюють потребу в демократизації освіти: демократизація суспільства; глобалізація;

створення єдиного європейського простору вищої освіти в рамках Болонського процесу, ринкова економіка, в умовах якої зростає конкурентна боротьба між випускниками ВНЗ на ринку праці. До суб'єктивних факторів, що зумовлюють потребу в демократизації освіти, можна віднести зростання громадської активності особистості – від студентів до ректорів університетів і представників владних структур.

Освіта постає вкрай важливим, дієвим важелем радикального інтелектуального повороту у бік демократії та створення інститутів громадянського суспільства, формування у молоді спротиву щодо її залучення до недемократичних способів розв'язання проблем. Здобуваючи освіту, юнацтво завдяки їй має усвідомлювати, що громадянське суспільство й демократія – це не лише свобода, а й помножена на свободу відповідальність. Становлення політичної і правової культури передбачає освоєння цінностей національної освіти та культури, формування відповідальної громадянської позиції. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення особистістю, громадянином.

У підрозділі 2.2. **„Сутність демократизації освіти та суб'єктивні відхилення від демократичних перетворень в освіті”** показано, що процеси модернізації освіти потребують з'ясування сутності і змісту сучасної моделі університету, в тому числі й щодо реалізації принципу автономії в його управлінні. Принцип автономії прискіпливо охороняється сучасним університетом, як оберігався ним у період становлення й розвитку. Причина полягає у необхідності підтримки академічного статусу, який дає змогу вирощувати науку, виховувати інтелектуальну еліту, формувати духовний потенціал суспільства. Одним з факторів демократизації освіти є її децентралізація, що дає можливість здійснювати соціальний контроль з боку громадянського суспільства за якістю освітніх послуг. Децентралізація управління освітою – характерна риса освітніх систем різних країн. У Європейському звіті про якість шкільної освіти децентралізація визначена як одна з п'яти ключових проблем майбутнього. У ньому зазначено, що перенесення процесу прийняття рішень на рівень школи є важливою політичною стратегією, яка викликана недостатністю довіри до здатності держави адекватно реагувати на потреби вимогливого населення.

Децентралізація, у певному сенсі, є найбільш очевидним і надійним засобом переносу політичних дебатів про якість освіти на нижчі щаблі освітньої системи, її демократизації і модернізації. Надання більших повноважень нижчим рівням системи означає перекладання на них відповідальності за визначення того, що вони розуміють під якістю освіти. Модернізація управління освітою передовсім передбачає децентралізацію управління, перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті визначено, що сучасна система управління сферою освіти розвиватиметься як державно-громадська і має враховувати регіональні особистості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

В українській освіті багато що було успадковане від типових форм взаємодії, характерних для пізнього радянського суспільства. Відчутна залежність інституційних змін від укорінених у "минулому" стереотипів, установок і правил життя не могла не вигинати демократизаційні процеси в освіті, неминуче спричиняючи реверсивні зсуви до сталого відтворення у ній авторитарно-патерналістських відносин. Якщо в радянському контексті корупційні та тіньові економічні відносини були певною мірою соціально раціональними стратегіями, орієнтованими на здоровий глузд та ринковий прибуток, то за умов ринкових та демократичних реформ системна корупція і клієнтизм перетворилися чи не на головну інституційну перешкоду розвитку легальних ринкових відносин та громадянського суспільства в Україні.

З одного боку, освіта в сучасній Україні стала більш доступною, але з іншого, з одержанням атестату чи диплома, різко зменшилася ймовірність доступу всіх і кожного до високостатусних позицій. Це цілком закономірно з огляду на те, що клієнтизм та корупція як соціальні явища мають свій ґрунт та прояви, передовсім у соціально-економічній сфері.

У третьому розділі – **„ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ”** – розглядається проблема демократизації вищої освіти у зв’язку із входженням України до Європейського освітнього простору та основні напрями державної політики щодо розвитку вищої освіти.

У підрозділі 3.1. **„Академічна мобільність викладачів та студентів”** з’ясовано, що сьогодні велика увага приділяється формуванню єдиного світового освітнього простору через зближення підходів різних країн до організації освіти і процесів навчання своїх громадян, а також через визнання документів про освіту країнами світу. Саме відкритий освітній простір сприятиме мобільності студентів та професорсько-викладацького складу.

Академічна мобільність студента в Україні — це можливість упродовж періоду навчання провчитися один або більше семестрів в іншому вищому навчальному закладі, де готують фахівців з цієї ж спеціальності із зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання; ефективніше розвивати інтелектуальний потенціал, оскільки студент може самостійно обирати навчальний заклад, курси, предмети.

Відрядження студентів на навчання в інші країни — явище не нове. Більшість європейських країн багато років мають приплив студентів зі своїх колишніх колоній. За останні 40 років кількість студентів, які перетинали кордон для здобуття вищої освіти, перевищила темпи поширення самої вищої освіти. За даними ЮНЕСКО, рівень міжнародної мобільності студентів збільшився за останні 25 років на 300%.

Хоча мобільність викладацького складу досліджена не так добре, як мобільність студентів, її можна вважати другою за важливістю формою глобалізації вищої освіти. Традиційно міжнародна мобільність професорсько-викладацького складу зумовлена дослідженнями і науковою роботою, але в деяких регіонах і певних напрямках освіти, наприклад, менеджменті і діловому адмініструванні,

існують спеціальні схеми регіонального і міжнародного тренінгу для молодих дослідників і викладачів.

На мобільність професорсько-викладацького складу дуже впливають географічні відмінності. На одному полюсі розташовані країни з високим рівнем наукової еміграції внаслідок цілеспрямованого залучення наукового персоналу для розширення системи вищої освіти (наприклад, Гонконг), а на іншому – країни з низьким рівнем інтернаціоналізації професорсько-викладацького складу (це країни з високим рівнем національної однорідності, що використовують у навчанні лише одну мову, тому важко знайти спеціалістів, які володіють іноземними мовами). США і Великобританія є найбільшими експортерами наукових трудових ресурсів, але водночас їх університети дуже привабливі для зарубіжних спеціалістів. У цьому можна переконатися, якщо звернути увагу на склад наукових кафедр, у якому є немало представників зарубіжних країн.

В Україні мобільності заважають системні невідповідності, візовий режим, економічні характеристики, зрештою, різниця між рівнем життя у нашій країні та країнах ЄС. Забезпечення академічної мобільності вимагає чималих фінансових затрат. Це якщо брати до уваги великі масштаби студентського та викладацького обміну, регулярного наукового стажування, участь у престижних міжнародних симпозіумах, конгресах та конференціях. Бо, насправді, академічна мобільність є симптоматичною ознакою фінансового становища в українських ВНЗ та стану науки в них. Університети надалі перебувають на межі виживання, а не розвитку. Звісно, що є кошти окремих програм, Євросоюзу, різних міжнародних фондів, які сприяють академічній мобільності, однак їх замало, щоб задовольнити всіх.

Разом з просторовою мобільністю, на якій наголошено в Болонській декларації, в Україні слід і надалі зберігати традиції забезпечення професійної мобільності, в основі якої лежить фундаментальна загальна і професійна підготовка спеціалістів з вищою освітою. Дорожнеча переміщень людей у просторі має бути здебільшого компенсована дистанційним спілкуванням у процесі навчання і наукових досліджень.

У підрозділі 3.2. **„Вибір студентами навчальних курсів та спецкурсів; переваги та недоліки кредитно-модульної системи організації навчання”** зазначено, що однією з вимог Болонської декларації є забезпечення якості освіти та розробка порівняльних критеріїв і методів оцінювання якості знань, запровадження кредитної системи.

Одним з головних плюсів модульної системи є те, що компонування навчальних дисциплін в осмислений студентом освітній шлях створює альтернативу традиційній системі, за якою принцип організації дисциплін у “цикли” і блоки був не проблемно-тематичним, а багато в чому чисто формальним і досить абстрактним, та, головне, непрозорим для студента і навіть викладача як реальних суб'єктів навчального процесу. Модуль допомагає студентові “бачити”, за якими законами дисципліни поєднуються одна з одною, і вибирати зміст свого навчання вільно й усвідомлено. Усе це створює умови для формування гнучкої індивідуалізованої системи навчання. Кредитно-модульна система оцінки знань дає можливість

студентові самому обирати в певних межах послідовність вивчення курсів і складання іспитів та заліків.

Водночас проміжні результати проведеного експерименту з впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу виявили низку проблем, суперечностей, недоліків, над якими сьогодні працює весь науково-педагогічний потенціал навчальних закладів України. Основна увага звертається на такі питання: 1) розробка нового покоління науково-методичного забезпечення навчальних дисциплін, у т.ч. методичного забезпечення дистанційної форми навчання (модульні програми та модульні технології викладання курсів); 2) удосконалення організації індивідуальної та самостійної роботи студентів та курсантів; 3) розробка нових засобів контролю знань (у тому числі за допомогою ПЕОМ); 4) робота над зменшенням аудиторного навчання викладачів та студентів для збільшення часу на консультування та контроль за виконанням самостійних, індивідуальних занять; 5) посилення вивчення студентами іноземних мов, враховуючи можливість навчання за кордоном, участі в міжнародних семінарах, конференціях; 6) укрупнення навчальних дисциплін з метою уникнення дублювання змісту та зменшення кількості дисциплін, кількості годин менше одного кредиту; 7) розробка структурно-логічних схем, яка уможливить визначити певну послідовність у вивченні тих чи інших дисциплін, розподіл навчального часу на певні етапи; 8) забезпечення бібліотеки іноземною літературою з метою використання її у навчальному процесі та ін.

У підрозділі 3.3. „**Лібералізація навчальних програм та державних стандартів**” доводиться, що входження вітчизняної вищої освіти у світовий та європейський простір, передбачає зміну навчальних планів, програм, переорієнтацію навчального процесу на самостійне навчання студентів, їх науково-дослідницьку роботу, активізацію роботи викладачів, індивідуальний підхід, демократизацію не тільки процесу навчання, а й всієї освіти. За цим стоїть зміна форм роботи, обсягів навантаження, форми стимулювання викладачів, підвищення їх соціального статусу, розширення прав.

Аналіз європейських освітніх стандартів, показав не їхню уніфікацію, а зразковість, високу якість підготовки фахівців і їх професіоналізм. Наші навчальні плани нараховують майже 80 навчальних дисциплін, які в обсязі 10 – 12 вивчаються щосеместрово. Одночасне викладання такої кількості дисциплін при відсутності поточного контролю за їх вивченням не сприяє систематичній роботі студентів, розпорошує увагу, знецінює мотивацію та відповідальність. Відкладена до сесії необхідність скласти заліки та іспити (навіть з навчальних курсів обсягом 18 годин) при відсутності модульного контролю формує у студентів байдуже ставлення до занять і їх відвідування, а викладачам не дає можливості дидактичного та виховного впливу на активне і повноцінне засвоєння курсів студентами.

Необхідність і невідворотність упровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні для нашої наукової та освітньої еліти і керівництва державою, видається, ще добре не усвідомлена. Болонський процес – це шлях до розвитку, що не вимагає застережень, бо сьогодні він постав чинником загальної світової тенденції глобалізації. Це шлях спільної діяльності європейських країн до

узгодженої системи освіти і загальноєвропейського простору наукових досліджень, що має привести до їх піднесення. Європейська інтеграція і, зрештою, вступ України до ЄС, значною мірою залежать від наближення нашої вищої освіти до європейських, а значить, і світових стандартів. Цей крок означатиме практичне втілення і незворотність європейського вибору України.

У четвертому 3.4. „**Творча активність викладача та студента**” акцентується увага на тому, що довгий час навчальний процес укладався в формулу $S \leftrightarrow O$, де суб'єктом виступав викладач, а об'єктом – студент. Зараз це співвідношення неефективне. Студент також стає суб'єктом навчання. У цьому новому суб'єкт-суб'єктному відношенні викладач уже не стільки навчає, як допомагає вчитися студентові самостійно. $S \leftrightarrow S$ відношення – це активна співпраця, у результаті якої студент здобуває знання, уміння і навички, а викладач – майстерність. У цьому плані спільним об'єктом для них виступає фах, на який спрямована співпраця. Цю концепцію, описану досить схематично, американські вчені Роберт Бар та Джон Таг назвали “**новою парадигмою вищої освіти**”.

Творча активність – складне ставлення людини до дійсності, комплекс її властивостей, де в єдності виступають інтелектуальні, вольові, емоційні процеси. Творча активність – це прагнення студента проникнути в суть речей, явищ, що вивчаються, до застосування нових прийомів подолання труднощів, здатність вносити елементи новизни у хід виконання навчального завдання. У його діяльності яскраво проявляються творчі здібності.

За новою парадигмою, викладачі мають створити для студентів активне навчальне середовище, але самі зовсім не обов'язково повинні бути присутніми в окремих формах навчальної активності. Головне – сформулювати потяг і творче ставлення до навчання, створити для цього відповідні умови. Саме тому західні університети, щоб створити оптимальні умови для самостійної роботи студентів, переходять на цілодобове функціонування бібліотек, Інтернету та іншої інфраструктури навчання. Викладач, таким чином, виступає не в ролі аудиторної “всезнайки”, а скоріше – тренера, що розробляє план гри, вправи, дає поради і контролює роботу членів команди.

У Європейських країнах реформування вищої освіти здійснюється давно і системно. Цьому сприяв демократичний лад цих країн і демократія в освіті. Але в різних країнах результати інституційного втілення нової парадигми освіти різні.

Враховуючи, що наука і творчість відіграють вирішальну роль у розвитку економіки, організаціям та фірмам потрібні не просто спеціалісти, які мають високий рівень професійної освіти, а молодь, здатна до нестандартного творчого мислення, сприйняття, аналізу та впровадження інновацій. Система освіти, не зорієнтована на запити сфери економічної діяльності, не зможе вижити. Тому в нинішній ситуації поняття якісної освіти пов'язане не тільки з наданням певної сукупності знань та професійних навичок, а й з вихованням творчої, освіченої людини, здатної до самонавчання, активності в процесі навчання.

У підрозділі 3.5. „**Проблема часткової або повної автономії університетів: зарубіжний і вітчизняний досвід**” стверджується, що інтеграційний процес в науці й освіті має дві складові: формування співдружності провідних європейських

університетів під егідою документа, що отримав назву Великої хартії університетів, та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Головна мета цього процесу – консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у суспільних перетвореннях.

Автономія університетів – одна із найстаріших форм самоврядування, яка ще із середньовіччя сприяла перетворенню їх на найбільш вагомий чинник суспільного наукового прогресу. З самого початку (з XII ст.) університети мали чотири привілеї: виняткове право надавати наукові ступені, право навчати в цілому християнському світі, автономію в юрисдикції та право до страйку і сецесії (відокремлення) з міста. Незважаючи на значні перетворення університетів протягом близько восьми століть, самоврядування і автономія їх в усьому світі залишилися найважливішими атрибутами.

Запровадження університетської автономії передбачає можливість самостійного визначення політики освітнього процесу, академічної структури і навчальних програм, що відповідають пріоритетним освітнім цілям, а також децентралізацію й демократизацію управління ВНЗ, демократизацію навчального процесу, підвищення відповідальності ВНЗ за якість освіти, а також за результати своєї праці перед суспільством, відповідальність за впровадження і дотримання академічних свобод і цінностей у ринковому суспільстві.

Аналіз сучасного стану і порівняння з нормами європейських університетів дає підставу зробити висновок про виразний відхід від елементів автономії та самоврядування, які почали впроваджувати у вищих школах в перші роки незалежності України, та про повернення до практики тоталітарного режиму щодо жорсткого управління університетами з боку центральних і місцевих органів влади, а в деяких випадках запровадження навіть більш централізованого управління.

Виходом із сьогоденної парадоксальної ситуації, зрозуміло, не буде запровадження в наказному порядку автономії університетів, це принесло б тільки шкоду, безлад і хаос. Відновлення університетської автономії має бути тривалим процесом, який буде по-різному проходити у різних вищих школах.

Нам видається найбільш доцільним і реальним ставити завдання не надання, а відновлення автономії у тих університетах, де вона була до більшовицького перевороту і встановлення тоталітарного режиму, тобто у Київському, Харківському, Львівському, Одеському та Чернівецькому.

Другим етапом може бути надання прав університетської автономії після глибокого аналізу забезпечення державницькими кадрами, наукового і морально-етичного рівня професорського складу цим вищим школам, які отримали назву університетів в роки більшовицького панування та згодом уже в Українській державі.

Третім етапом переходу до світової системи автономії вищих шкіл може бути надання певної частини прав університетської автономії іншим вищим школам

(академіям, інститутам), при досягненні ними відповідного рівня кадрового забезпечення і організації науково-педагогічної роботи.

Важливо усвідомити, що метою запровадження реальної університетської автономії є не уникнення, а підвищення відповідальності ВНЗ за якість освіти та результати своєї праці перед суспільством, а це неможливо як без його відкритості на громадський моніторинг освітньої діяльності, так і без реальної довіри до ВНЗ щодо його компетентності у прийнятті засадничих академічних рішень. Лише в умовах університетської автономії, яка означає відмову держави від патерналістського підходу до вищої освіти, можливе підвищення відповідальності самого ВНЗ за впровадження і дотримання академічних цінностей і стандартів, коли академічна етика перестає бути лише накинутим „батьківським“ імперативом, а стає внутрішнім і зрозумілим принципом власної академічної поведінки.

Четвертий розділ „**ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ**” присвячений аналізу загальної системи державного управління освітою у напрямі формування сучасного управління, яке відповідало б регіональним особливостям, тенденціям зростання автономності навчальних закладів, конкурентності освітніх послуг, орієнтації освіти не на відтворення, а на розвиток.

У підрозділі 4.1. „**Основні засади організації й управління освітою в умовах поглиблення демократизації суспільства**” йдеться про створення інноваційних освітніх структур, розвиток інноваційного середовища, що приведе до гнучкого управління, а згодом до виведення навчальних закладів на режим самоуправління, самоорганізації та самовдосконалення. Призначення організації й управління в освіті полягає у створенні освітнього середовища, яке ефективно функціонує і відповідає сучасним вимогам, є привабливим для реального й потенційного споживача. Управляти освітою означає керувати всіма державно-суспільними компонентами, що її формують, а саме:

- ресурсами освіти, які містять інформаційно-методичну базу, персонал, фінанси;
- безпосереднім освітнім процесом, тобто технологією навчання: саме це найчастіше називають педагогічним менеджментом;
- правильним використанням результатів освіти;
- кадровими питаннями.

Дослідження організаційної культури українських вищих навчальних закладів свідчать, що й досі переважають непродуктивні типи організаційної культури – кланова і бюрократична. Ринковий тип організаційної культури, що найбільш повно підтримує орієнтацію вищих навчальних закладів на досягнення поставлених цілей за максимально ефективним сценарієм, розвинутий досить слабо навіть у відомих своєю підприємницькою та інноваційною активністю національних університетах. Серед помітних труднощів – непідготовленість українського суспільства до кардинальних змін, консерватизм мислення та упереджене ставлення до інновацій з боку.

З метою поглиблення демократичних взаємин між університетами, які підписали Хартію, Болонський університет і Конфедерація спілок ректорів ЄС

заявили про намір заснувати Наглядову раду Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum), що мала б відстежувати дотримання цих принципів у глобалізованому суспільстві, яке характеризується ринково зумовленою економікою. Наглядова рада є постійно діючим громадським органом і може бути створена також у вищому навчальному закладі третього або четвертого рівня акредитації за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки або іншим центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває ВНЗ.

Проте, як свідчить досвід діяльності наглядових рад на Заході, практично скрізь відносини між цими структурами й адміністративним управлінням вищих навчальних закладів мають досить непростий характер. До функцій діяльності наглядових рад входить оцінка результатів роботи вищих навчальних закладів, якість запропонованих навчальних програм, ефективність використання фізичних та інтелектуальних ресурсів. Як критерії оцінки наглядові ради найчастіше використовують місію університету, його мету і завдання. Наглядова рада є єдиним органом, який проводить оцінку діяльності університету. У статутах окремих університетів підкреслюється, що наглядова рада не може делегувати своє право на оцінку діяльності якому-небудь іншому органу університету або зовнішньому інституту.

Таким чином, створення наглядових рад, важливими змістовими аспектами формування яких повинні стати кількісний і якісний склад та функції, є втіленням принципів демократизації в управлінні вищою школою. Усе це допомагає розв'язанню проблем і розширює можливості демократизації управління університетом. А наявність у складі наглядових рад представників студентства, з їхньою постійною ротацією, дасть змогу здійснювати більш тісний зв'язок зі студентськими групами. До того ж це значно підвищує захищеність студентства як соціальної групи. Болонський процес орієнтує вищі навчальні заклади на залучення студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів до формування Зони Європейської вищої освіти. У цьому аспекті важливо наголосити, що лише активна участь вищих навчальних закладів та студентів у Болонському процесі може забезпечити його довготерміновий успіх, адже у ньому конструктивна роль відводиться студентським спілкам, наголошується, що студентство є повноправним партнером в управлінні вищою освітою. Приєднання України до Болонського процесу значно розширює демократичні засади освітнього процесу, мобільність студентів та їх неформальну освіту, відкриває можливість участі у виконанні широкомасштабних навчальних програм, насамперед таких, як „Історія Європарламенту”, „Етапи Євроінтеграції”, „Європейський союз та вектори зовнішньої політики України”, „Політичні системи зарубіжних країн” тощо.

Демократія й освіта є життєво важливими складовими будь-якого суспільства. На відміну від авторитарних суспільств, які намагаються вкорінювати стан інертного схвалення, метою демократичної освіти є виховання громадян з незалежним, допитливим і аналітичним світоглядом, проте глибоко обізнаних з правилами і практикою демократії.

У підрозділі 4.2. „Демократизація управління та організації життєдіяльності навчального закладу” зазначено, що управління навчальним процесом базується на науково-методичній системі, яка визначає зміст освітньої діяльності, форми і методи організації навчального процесу та засоби його регулювання, а також на організаційній системі, основним завданням якої є ефективне впровадження визначених технологій навчання із відповідним залученням кадрового потенціалу, матеріальних ресурсів та забезпеченням раціонального планування.

Відмінними рисами демократичної системи управління є: чотирирівневе управління (стратегічне, тактичне, оперативне, самоврядування); орієнтованість на розвиток діяльності навчального закладу і педагогічного колективу; реалізація принципу зворотного зв'язку, яка забезпечує необхідний рівень контролю за реальними результатами; відкритість, багатофакторність, прогностичність, самовідтворюваність моделі.

Треба визнати, що сьогодні в Україні виникла певна суперечність між вимогами сучасного суспільства до фахівця і реальним рівнем його підготовки у вищих навчальних закладах.

Нинішня система ВНЗ, їх структура, діяльність не забезпечують сучасного рівня надання освітніх послуг. І тут вже не обійтися закличками, гаслами щодо необхідності оптимізації мережі вищих навчальних закладів, їх структури, централізації управління ними тощо. Потрібні конкретні кроки. Нас уже не розуміють у світі щодо наявності в державі більше 400 університетів, академій, інститутів. У той час, коли у Великій Британії таких навчальних закладів 96, Франції – 78, Італії – 65, Іспанії – 47, Польщі – 11. Здивування зарубіжних експертів викликає не стільки кількість закладів, як ефективність їх функціонування. Часто на рівні центральних органів управління, регіону, навчального закладу не приймають системних рішень, а керуються суто “приватними”, “містечковими” інтересами.

Переконані, що перехід до рейтингової системи оцінювання діяльності вищих навчальних закладів дасть можливість інформувати суспільство про стан вищої освіти, рівень досягнень щодо якості освітньої діяльності та підготовки фахівців, динаміку розвитку вищих навчальних закладів, їх позиціонування на ринку освітніх послуг і ринку праці, а також приймати адекватні управлінські рішення щодо вдосконалення системи управління якістю вищої освіти.

Реформування вищих навчальних закладів, залучення до їх управління студентства та контроль з боку громадськості – це об'єктивна необхідність, зумовлена вимогами сучасного інноваційного суспільства щодо високої якості підготовки фахівців з вищою освітою.

ВИСНОВКИ

1. У сучасній трансформації освітнього процесу, виховання та професійної підготовки кадрів творчий підхід є інтегративною основою, яка уможливорює поєднання у ціле різномірних проблем, аспектів, викликаних змінами в суспільстві.

Подальший антропогенез без поєднання людини з глобалізованим світом, природою може лише поглиблювати цивілізаційні розломи і ставити людство на межу свого існування. Тому освіта в умовах ХХІ століття має так оновлювати свої

методологічні основи, щоб протиставити глобальній деморалізації сучасного людства оновлені сили практичного гуманізму.

2. Процеси демократизації, що відбуваються в сучасній Україні стосуються не лише політичної системи, а й освіти. Політичне і освітнє життя відходять від авторитаризму і все більш повертаються у бік демократії.

Для підвищення конкурентоспроможності європейської освіти в умовах глобалізації провідні ВНЗ Європи прийняли Болонську декларацію, до якої сьогодні приєдналася й Україна.

Головними напрямками демократизації освіти є: розробка механізмів інтенсифікації розвитку освіти з метою переходу до ринкових відносин; впровадження передових технологій; проведення ефективної інноваційної політики. Демократизації освіти сприяє впровадження електронних засобів одержання знань як складової частини її модернізації. Залучення громадськості до розв'язання основних проблем освіти полегшує цей процес.

В освіті ще існують суб'єктивні відхилення від демократичних перетворень у вигляді сталого відтворення авторитарно-патерналістських відносин. Засобами їх уникнення можна визначити використання важелів громадянського суспільства, створення антикорупційних правових механізмів, проведення акредитації ВНЗ за якісними показниками, за тим рівнем знань, який вони надають студентам та випускникам (ураховувати рівень їх конкурентоспроможності на ринку праці), залучення наукової громадськості до участі в оцінці професійних досягнень науковців у відповідній науковій області за наявністю публікацій в авторитетних міжнародних виданнях, наявності посилань на наукові праці вченого, а також за участю в наукових конференціях.

3. Принципово нове становище вищої школи зумовлюється необхідністю реагування на загальносвітові тенденції, пов'язані з орієнтацією системи освіти на потреби інформаційного суспільства. Вища школа поступово перетворюється на повноправний суб'єкт ринкових відносин, що стимулює трансформацію її структури, зміну функцій, знаходження нових джерел фінансування, нових методів навчання і контролю знань. Аксіомою є твердження, що вища школа покликана готувати фахівців з випередженням потреб практики. Якщо випускник навчального закладу "не дотягає" до рівня, досягнутого практикою, то не може бути носієм прогресу. Недальновидна економія на освіті і підготовці фахівців, ніби в інтересах виробництва, обертається труднощами у виробництві передовсім, у розвитку суспільства загалом. Тим більше, що потреби сучасного виробництва вимагають при підготовці фахівця з вищою освітою переносити акценти з кваліфікації на компетентність. Саме ця якість повинна сформуватися у випускника ВНЗ.

У ХХІ столітті і новому тисячолітті проблеми освіти стають пріоритетними в усьому світі, позаяк вони визначають майбутнє кожної країни окремо і планети в цілому. Тенденції розвитку сучасної освіти виводять на необхідність пошуку нових підходів до навчання, мислити і діяти в нових умовах, тому демократизація є необхідним елементом, що веде освіту в майбутнє, – до нового способу мислення і нового стилю життя майбутніх поколінь.

4. Однією із серйозних проблем організації сфери освіти і управління нею є вибір ідеологічних орієнтирів. Останні парламентські вибори і політичні зміни в Україні не вселяють оптимізму щодо утвердження ідеології прав людини, яка повинна утвердитись як ідеологія гуманізації освіти. Очевидно, що утвердження ідеології прав людини як провідної для сфери освіти буде сприяти формуванню громадян, здатних будувати і зміцнювати громадянське суспільство. Основні складові ідеології прав людини, насамперед толерантність, справедливість, пріоритет громадянських свобод тощо, повинні вже нині бути прийняті за основу при визначенні орієнтирів освітньої концепції. Нова освітня парадигма має відображати потреби людства на початку XXI століття. Підвищення загального рівня освіченості суспільства, ліквідація однобічності в його психологічних установках має додати суспільству необхідну стабільність, контактам людей – належну толерантність, а кожній людині – свободу думки і дії.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Яцейко М. Г. Демократизація управління в системі вищої освіти: становлення та розвиток / Яцейко М. Г. // Вища освіта України. – 2007. – №1. – С.50–59.
2. Яцейко М. Г. Організаційний та управлінський аспекти демократизації освіти / Яцейко М. Г. // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – Випуск 56. – С.81–89.
3. Яцейко М. Г. Демократизація освіти: аналіз основних чинників / Яцейко М. Г. // Мультиверсум, – 2006. – № 56. – С. 199–209.
4. Яцейко М. Г. Демократизація освіти: як тенденція її розвитку у XXI столітті / Яцейко М. Г. // Вища освіта України. – 2006. – № 4. – С.34–40.
5. Яцейко М. Г. Проблема організації управління демократичними процесами в освіті / Яцейко М. Г. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – Вип. 11(21). – К.: НПУ. – С.229–230.
6. Яцейко М. Г. Демократизація освіти: поняття і реальність / Яцейко М. Г. // Вища освіта України. – 2006 – № 2. – Додаток. – С.69–74.

АНОТАЦІЇ

Яцейко М.Г. Демократизація як закономірність модернізації освіти в контексті глобалізації . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2009.

Дисертація присвячена аналізу проблем та основних напрямів демократизації сучасної вищої освіти у зв'язку із входженням України до європейського освітнього простору. Досліджено, що провідну роль у системі чинників модернізації освіти відіграє такий процес, як демократизація. Проаналізовані організаційний та управлінський аспекти демократизації освіти, значення впровадження державно-громадського управління навчальним закладом освіти; розширення повноважень

громадських (наглядних) рад університетів, студентського самоуправління, інших громадських організацій. Акцентовано увагу на узагальненні досвіду розвитку демократичних процесів у провідних університетах України; визначені їх політичні та моральні аспекти; доведено, що його основою є постійне підвищення культурного рівня, толерантності та самосвідомості всіх учасників навчально-виховного процесу.

Ключові слова: демократизація, освіта, заклад освіти, модернізація, управління, соціалізація, глобалізація.

Яцейко М.Г. Демократизация как закономерность модернизации образования в контексте глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2009.

Диссертация посвящена исследованию взаимосвязи проблем и основных направлений демократизации современного высшего образования. В диссертации определены и проанализированы основные организационные и управленческие аспекты демократизации, под воздействием которых осуществляется модернизация образования на Украине. Автором обобщен опыт ряда европейских высших учебных заведений в сфере эффективного управления университетом, в частности со стороны общественных советов, органов студенческого самоуправления.

В диссертации также определены основные направления модернизации украинского образования в условиях Болонского процесса, а именно научное сопровождение учебного процесса, обеспечение равного доступа к образованию; усовершенствование нормативно-правового поля образования; внедрение кредитно-модульной системы обучения, информационных технологий, академической мобильности студентов и преподавателей.

На основе анализа объективных и субъективных факторов, определяющих потребность в демократизации образования (глобализация, повышение гражданской активности личности, расширение и углубление международных контактов, договоров и т.д.), определена необходимость привлечения широкого круга общественности к решению проблем демократизации образования; проанализированы субъективные отклонения от демократических изменений в образовании и способы их преодоления.

Современные глобализационные процессы вносят существенные изменения в процесс функционирования разнообразных систем, казалось бы, уже изученных и спрогнозированных должным образом. Они изменяют не только технологии, но и саму сущность системы, философию ее функционирования и развития. Выявление этих изменений имеет не только научно-теоретическое, но и непосредственно практическое значение.

В широком понимании глобализацию можно рассматривать как универсализацию систем в соответствии с новейшим европейским и мировым опытом. Основываясь на компетентных выводах ученых, глобализация,

характерными признаками которой являются революция в сфере информатики и телекоммуникации, использование международного распределения труда, производственной кооперации, взаимосвязь и взаимная зависимость государств, наций и народов, регионов и континентов, развитие международного сотрудничества, формирует новые возможности для развития. В системе образования глобализация обозначает интенсивный обмен и внедрение мирового опыта, развитие на этой основе творческой активности педагога, демократизацию организации и управления учебно-воспитательным процессом в соответствии с самыми лучшими образцами. С другой стороны, процесс глобализации имеет и другие тенденции: он непроизвольно предполагает возможность если не разрушения, то, во всяком случае, ограничения (путем унификации) развития национальных систем.

Автором проанализирован феномен социализации человека в обществе. Процесс социализации человека имеет свои особенности, обусловленные влиянием многих факторов. Среди основных из них выделяют статусно-ролевую определенность молодежи в социальном пространстве. Педагогический процесс, который регламентирован учебными планами и программами, можно считать относительно стабилизирующим фактором социальной адаптации, только если он осознается самими студентами. Динамизм социальной ситуации, усиленный состоянием трансформации общества, ставит в зависимость поведение, установки, стратегии молодых людей от существующих жизненных ресурсов, прежде всего от социально-экономического статуса личности. Чем выше социально-экономический статус личности, тем больше адаптивная стратегия социализации, и поэтому молодежь, не имеющая жизненного опыта сохранения осознания собственной самодостаточности, попадает в прямую зависимость от социального статуса родителей, родственных связей, и превращается в объект, а не в субъект социализации.

Необходимость внедрения европейских стандартов высшего образования на Украине для отечественной научной и образовательной элиты и руководства страны, кажется, еще не очень хорошо понимается. Болонский процесс – это путь к развитию, который не требует осторожных попыток его внедрения, так как сегодня он стал фактором общих мировых тенденций глобализации. Это путь совместной деятельности европейских стран к согласованной системе образования и общеевропейского пространства научных исследований, который должен привести к их количественному и качественному росту. Европейская интеграция и, наконец, вступление Украины в ЕС, большей частью зависит от приближения украинского высшего образования к европейскому, а, значит, и к мировым образовательным стандартам. Этот шаг будет означать практическое внедрение и необратимость европейского выбора Украины.

Ключевые слова: демократизация, образование, образовательные учреждения, модернизация, управление, социализация, глобализация.

Yatseyko M. G. Democratization as conformity to law of education' modernization in context of globalization. – Manuscript.

The dissertation for Candidate's Degree in Philosophical Sciences by the speciality 09.00.10 – Philosophy of Education. M. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2009.

The dissertation is devoted to the analysis of problems and main directions of democratization of modern higher education in connection with Ukrainian's entering into European educational space. It is investigated that the main role in the system of factors of education' modernization plays such kind of process as democratization. It is analyzed aspects of organization and management of education' modernization, **importance of introduction of state-public** management of educational establishment; development of authority of public (supervisory) universities' boards, student's self-management, another public organizations. It is paid attention to summing up experience of development of democratic processes in leading Ukrainian universities; it is determined their political and moral aspects; it is proved that it has to be constant increasing of cultural level, tolerance and self-consciousness of all participants of educational-upbringing process in it's foundation.

Key words: democratization, education, educational establishment, modernization, management, socialization, globalization.